

WYCHOWANIE DO HEROIZMU. ANALIZA CZYNNIKÓW RYZYKA NA PODSTAWIE BADAŃ WŁASNYCH

EDUCATING FOR HEROISM. AN ANALYSIS OF RISK FACTORS BASED ON PERSONAL RESEARCH

MACIEJ TALEWSKI

The John Paul II Catholic University of Lublin, (Poland)

e-mail: m.talewski@gmail.com

ORCID: 0009-0001-7503-9984

ABSTRACT: *Educational activities serve various purposes, one of which is to prepare young people to adopt heroic attitudes. The author surveyed scout instructors and parachute jumpers using a questionnaire designed to measure levels of heroism. Drawing on the relationship between heroism and psychopathy described in the literature, the author questioned whether there might be risks associated with inadequate educational practices.*

KEY WORDS: *heroism, psychopathy, education, personality*

WPROWADZENIE

Temat zachowań psychopatycznych budzi zainteresowanie wielu współczesnych psychologów. Od czasu opublikowania badań w 1970 roku przez Roberta Hare'a, zainteresowanie tym zaburzeniem znacznie wzrosło, być może dlatego, że jest ono jednocześnie mroczne i nie w pełni zdefiniowane. Sam termin „psychopatia” nie pojawia się ani w amerykańskiej klasyfikacji zaburzeń psychicznych (DSM), ani w międzynarodowej klasyfikacji chorób (ICD), jednak obecny jest w historii psychologii od jej początków (Cleckley, 1988; Lykken, 1996). Hare wskazywał, że zaburzenie to charakteryzuje się egocentryzmem, impulsywnością, nieodpowiedzialnością, płytką emocjonalnością, brakiem empatii i niezdolnością do odczuwania poczucia winy i wyrzutów sumienia, a także tendencją do patologicznego konfabulowania, manipulowania oraz łamania norm społecznych (Hare, 1996). Mimo że cechy te można powiązać z antyspołecznym zaburzeniem osobowości (APD) opisywanym przez podręczniki diagnostyczne (DSM), koncept psychopatii wydaje się zagadnieniem bardziej złożonym.

David Lykken (1995), podobnie jak Hare, wskazuje na niejednorodny charakter psychopatii. W swojej teorii stwierdza, że jest to rodzaj antyspołecznego zaburzenia osobowości, które kształtowane jest przez trzy czynniki: (1) złą socjalizację we wczesnym okresie życia (lub całkowity jej brak), (2) brak wyrzutów sumienia i odniesienia do wartości moralnych (etycznych), oraz (3) brak poczucia lęku przed karą i odrzuceniem lub ich obniżony poziom. Szczególnie istotny w jego teorii jest ten ostatni aspekt. Lykken zauważył, że niższy poziom odczuwania lęku jest cechą wspólną zarówno dla psychopatów, jak i dla bohaterów. Na tej podstawie wysunął hipotezę, że heroizm i psychopatia mogą pochodzić z tego samego, genetycznie uwarunkowanego źródła (Lykken, 1996). Jego zdaniem dzieci z niskim poziomem lęku trudniej przechodzą proces socjalizacji. Jeśli ten proces nie powiedzie się, to mogą rozwinąć zaburzoną osobowość psychopatyczną. Z kolei, jeśli socjalizacja zakończy się sukcesem, to jako osoby dorosłe będą takimi, jakie „chcielibyśmy mieć przy sobie, gdy zagrazi nam stres i niebezpieczeństwo” (Lykken, 1996, p. 31).

Niewielu badaczy podjęło się przeprowadzenia badań empirycznych nad współzależnością między heroizmem a psychopatią. Jednym z nielicznych jest

Scott Lilienfeld, który wraz ze współpracownikami postanowił sprawdzić, czy istnieją pozytywne korelacje między cechami psychopatycznymi a cechami charakterystycznymi dla osób dobrze przystosowanych społecznie (Smith et al., 2013). W kontekście przeprowadzonych działań Lilienfeld wskazał, że historycznie wyróżnia się dwa podejścia do zagadnienia psychopatii (Lilienfeld i Andrews, 1996). Pierwsze, opierające się na aspekcie behawioralnym, zmierza do ustalenia profilu psychopaty na podstawie jego zachowań (np. agresji). Drugie natomiast dąży do opisanego osobowościowych cech psychopaty, takich jak brak poczucia winy czy nieuczciwość. Bazując na tym drugim podejściu, badacze skonstruowali narzędzie do pomiaru cech osobowości psychopatycznej (*Psychopathic Personality Inventory*; PPI, Lilienfeld i Andrews, 1996), które w późniejszych latach doczekało się modyfikacji (PPI-R, Lilienfeld i Widows, 2005).

Lilienfeld (1998, za: Atłas, 2018) rozszerzył badania dotyczące cech osobowości człowieka o drugi konstrukt wskazany przez Lykken (1996). Zdefiniował heroizm jako altruizm przejawiany wobec osób obcych zarówno w sytuacjach ekstremalnych, jak i w codziennych charakteryzujących się: (1) ryzykiem, (2) podejmowaniem działań, w których występuje dysproporcja między kosztami a zyskami, oraz (3) gotowością do utraty własnych zasobów. W oparciu o badania nad tym konstruktem Lilienfeld opracował kwestionariusz *Activity Frequency Inventory* (AFI, Lilienfeld, 1998 za: Atłas, 2018).

Philip Zimbardo (2008) przedstawił inną koncepcję heroizmu, nawiązując do „banalności zła” po słynnym Eksperymentie Stanfordzkim. O tym zjawisku pisała Hanna Arendt (1985), stwierdzając, że w pewnych warunkach i pod presją społeczeństwa, zwykły człowiek może dopuścić się czynów tak złych, że w innych okolicznościach nawet by o nich nie pomyślał. Odwracając tę tezę, Zimbardo uznał, iż pod wpływem odpowiednich bodźców społecznych, każdy człowiek jest również zdolny do wielkiego heroizmu (Blau et al., 2009). Na podstawie tego założenia zapoczątkowano „Projekt Bohaterskiej Wyobraźni”, którego celem jest kształtowanie u młodych ludzi postaw sprzyjających podejmowaniu heroicznych działań (Kohen et al., 2019; Zimbardo, 2008).

Odnosząc tę koncepcję do teorii Lykken, można wyrazić pewną obawę: jeśli będziemy wychowywać młodego człowieka na bohatera, jak postuluje

Zimbardo – a więc osobę mniej podatną na odczuwanie lęku w sytuacji nacisku społecznego – czy nie wzmocnimy jednocześnie jego skłonności do buntowniczności? Może to prowadzić do trudności wychowawczych, a w konsekwencji do rozwoju osobowości antyspołecznej?

CELE PRACY

Aby rozwiązać pojawiające się wątpliwości, przeprowadzono kwerendę literatury, mającą na celu sprawdzenie, czy w badaniach prowadzonych przez innych naukowców stwierdzono związek między wynikami kwestionariuszy AFI i PPI. Następnie przeprowadzono badanie, które miało odpowiedzieć na pytanie, czy osoby poddane oddziaływaniu wychowawczemu w duchu „Projektu Bohaterskiej Wyobraźni” będą wykazywać istotnie wyższy poziom heroizmu korelującego z wynikami skali braku odczuwania lęku (*fearlessness dominance*) charakterystycznej dla osobowości psychopatycznej, zgodnie z badaniami Lilienfelda i jego współpracowników (Costello et al., 2018; Patrick et al., 2006; Patton et al., 2018; Smith et al., 2013).

METODY

W celu sprawdzenia siły i kierunku związku między wynikami kwestionariuszy AFI oraz PPI dokonano przeglądu publikacji wydanych przez Lilienfelda i jego współpracowników, korzystając z platform (1) Google Scholar, (2) Researchgate oraz (3) EBSCO. Kryterium włączenia stanowiło wykorzystanie przez autorów kwestionariuszy AFI i PPI (w wersji pierwotnej lub zrewidowanej) oraz przedstawienie współzmienności wyników obu narzędzi. W ten sposób wybrano pięć artykułów, które łącznie zawierały wyniki siedmiu przeprowadzonych badań.

Aby sprawdzić, czy osoby objęte działaniami wychowawczymi rzeczywiście wykazują cechy budzące niepokój, przeprowadzono własne badanie z udziałem 206 dorosłych (112 kobiet i 94 mężczyzn) w wieku od 18 do 68 lat ($M = 33,55$, $SD = 12,64$). Próbkę badawczą stanowili: 57 instruktorów harcerskich (26 kobiet i 31 mężczyzn), 74 osoby aktywnie uprawiające skoki spadochronowe jako hobby (30 kobiet i 44 mężczyzn) oraz 75 osób, które nie należały do żadnej z wymienionych grup i stanowiły próbkę kontrolną (56 kobiet i 19 mężczyzn).

Przedstawiciele organizacji harcerskich tworzyli grupę spełniającą kryteria „Projektu Bohaterskiej Wyobraźni”. Skoczowie spadochronowi prezentowali profil heroizmu oparty na skłonności do podejmowania ryzykownych działań, nieukształtowanej przez proces socjalizacji. Trzecia grupa badanych stanowiła natomiast punkt odniesienia, umożliwiając porównanie wyników obu grup nie tylko względem siebie nawzajem, ale również w odniesieniu do średniej w populacji.

W celu zmierzenia poziomu heroizmu w grupach badanych użyto samoopisowego Kwestionariusza Zachowań Heroicznych (KZH), opracowanego przez Karinę Ałtas (2018), który zawiera 31 pozycji. Uczestnicy udzielali odpowiedzi na pięciostopniowej skali, zaznaczając, jak często dana sytuacja występowała w całym dotychczasowym życiu osoby badanej od 1 = nigdy do 5 = wiele razy. Kwestionariusz skonstruowano na podstawie inwentarza AFI opracowanego przez Lilienfelda. Zgodnie z jego teorią, bada on ogólny wskaźnik heroizmu, rozumianego jako zachowanie podejmowane wobec osób obcych, charakteryzujące się: ryzykiem, dysproporcją między zyskami a kosztami oraz zagrożeniem utraty własnych zasobów (Ałtas, 2018).

Kwestionariusz KZH zawiera sześć podskal: (1) heroizm światopoglądowy gorący, związany z walką o idee; (2) heroizm bohaterski gorący, odnoszący się do fizycznej pomocy ludziom; (3) heroizm finansowy, wskazujący sytuacje finansowego wspierania innych; (4) heroizm interwencyjny, dotyczący reakcji w przypadkach przemocy domowej czy udzielania pomocy zwierzętom; (5) heroizm bohaterski chłodny, związany z niesieniem pomocy osobom zagrożonym przez siły natury; oraz (6) heroizm światopoglądowy chłodny, odnoszący się do obrony osób wyznających odmienne wartości lub narażonych na prześladowanie.

Badania Ałtas (2018), prowadzone w trakcie tworzenia tego narzędzia, wykazały, że wyniki skal kwestionariusza korelują dodatnio z wynikami inwentarza AFI. Według Ałtas wskaźniki rzetelności wszystkich skal kwestionariusza KZH pozwalają na jego stosowanie w badaniach naukowych. Wątpliwości budzi jedynie skala Heroizmu światopoglądowego gorącego, której rzetelność w badaniach autorki jest stosunkowo niska ($\alpha = 0,52$). Ałtas odwołuje

się jednak do drugiego wskaźnika rzetelności, mierzonego za pomocą wskaźnika ω McDonald, który wyniósł $\omega = 0,62$.

WYNIKI

Wcześniejsze badania (zob. **Błąd! Nie można odnaleźć źródła odwołania.**) w skazują na dodatnią korelację pomiędzy wynikami kwestionariuszy AFI a PPI oraz AFI a PPI-R w zakresie skali braku poczucia lęku (*fearlessness dominance*). Korelacja była najsilniejsza w grupach młodych dorosłych, w których przeważały kobiety (Costello et al., 2018; Smith et al., 2013; Unterberger, 2016). Nieco słabsze związki odnotowano między wspomnianymi skalami testów w grupie złożonej z żołnierzy, policjantów, ratowników medycznych oraz strażaków (Patton et al., 2018). Korelacja nie wystąpiła natomiast w grupie więźniów (Patrick et al., 2006) ani w grupie studentów, w której dominowali mężczyźni (Smith et al., 2013). Wyniki te mogą sugerować istnienie tendencji zgodnej z teorią Lykken, wskazującą na związek między częstotliwością podejmowania zachowań heroicznych a cechami osobowości psychopatycznej.

Tabela 1. Korelacja między wynikami kwestionariusza AFI a wynikami skal kwestionariuszy PPI oraz PPI-R uzyskane w poszczególnych badaniach

Zmienne	AFI						
	I ^a	II ^a	III ^a	IV ^b	V ^c	VI ^d	VII ^e
	<i>n</i> = 124	<i>n</i> = 119	<i>n</i> ∈ (268- 453)	<i>n</i> = 96	<i>n</i> ∈ (181- 204)	<i>n</i> = 228	<i>n</i> = 339
PPI	0,19*	0,16	0,13**	- 0,10			
PPI-I	0,28**	0,11	0,20***	0,19			
PPI-II	0,04	0,21*	0,05	- 0,20*			
PPI-R-I					0,16***	0,275**	0,31**
PPI-R-II					- 0,07	0,053	0,06
PPI-R-III					- 0,18***	- 0,138*	0,012

Adnotacja. AFI – Action Frequency Inventory; PPI – Psychopathic Personality Inventory; PPI-R – Psychopathic Personality Inventory-Revised; PPI – wynik ogólny; PPI-I – brak odczuwania lęku (*fearlessness dominance*); PPI- II – impulsywna antyspołeczność (*impulsive antisociality*); PPI-R-I – brak odczuwania lęku (*fearless dominance*); PPI-R-II – impulsywność w działaniach zwróconych na siebie (*self-centered impulsivity*); PPI-R-III – bezwzględność (*coldheartedness*).

Analiza wyników z badań własnych wykazała, że grupy biorące udział w badaniu są równoliczne ($\chi^2 = 2,981$; $p = 0,225$). Wielkość grup pozwoliła przyjąć na podstawie prawa wielkich liczb, iż rozkłady wyników są normalne. Natomiast na podstawie badania testem Levene'a stwierdzono, że grupy nie są jednorodne. W celu sprawdzenia różnic pomiędzy grupami wykorzystano test Welscha, który okazał się statystycznie istotny. Grupy różniły się między sobą we wszystkich skalach z wyjątkiem skali Heroizmu bohaterskiego chłodnego (zob. Tabela 2). Analiza testem post-hoc D3 Dunnetta wykazała, że skoczkowie spadochronowi przejawiali wyższy poziom Heroizmu ogólnego ($p < 0,01$) oraz Heroizmu światopoglądowego gorącego ($p < 0,05$) i Heroizmu bohaterskiego gorącego ($p < 0,01$) w porównaniu z instruktorami harcerskimi oraz osobami z grupy kontrolnej. Dodatkowo skoczkowie spadochronowi wykazali wyższy poziom Heroizmu interwencyjnego ($p < 0,001$) niż instruktorzy harcerscy, a także wyższy poziom Heroizmu finansowego ($p < 0,05$) i Heroizmu światopoglądowego chłodnego ($p < 0,05$) w porównaniu z osobami z grupy kontrolnej. Grupy instruktorów harcerskich i osób z grupy kontrolnej nie różniły się natomiast między sobą wynikami na żadnej z mierzonych skal.

Uzyskane wyniki wskazują, że osoby wychowywane do bohaterstwa – jak instruktorzy harcerscy – wykazują niższy poziom heroizmu, mierzonego kwestionariuszem KZH, w porównaniu z osobami podejmującymi działania ryzykowne dobrowolnie (skoczkowie spadochronowi). Nie stwierdzono jednak różnic między instruktorami harcerskimi a osobami z grupy kontrolnej. Nie potwierdzono też w przypadku grupy instruktorów harcerskich zależności opisywanych przez Lykken.

Tabela 2. Różnice między grupami w zakresie heroizmu – wyniki testu Welscha

Zmienna	Harcerze (n = 57)		Spadochroniarze (n = 74)		Grupa kontrolna (n = 75)		F	P	η^2
	M	SD	M	SD	M	SD			
HER	1,591	0,318	1,802	0,444	1,560	0,334	8,982	< 0,001	0,08
ŚwG	1,591	0,523	1,932	0,905	1,573	0,612	5,799	< 0,01	0,05
BG	1,428	0,444	1,694	0,534	1,398	0,360	9,376	< 0,001	0,09
FIN	1,654	0,640	1,905	0,671	1,613	0,590	4,517	< 0,05	0,04
INT	1,285	0,315	1,652	0,612	1,443	0,484	8,992	< 0,001	0,08
BCh	1,363	0,329	1,462	0,408	1,389	0,365	1,297	n.i.	---
ŚwCh	2,199	0,758	2,252	0,691	1,984	0,621	3,128	< 0,05	0,03

Adnotacja: HER – Heroizm: wynik ogólny, ŚwG – Heroizm światopoglądowy gorący, BG – Heroizm bohaterski gorący, FIN – Heroizm finansowy, INT – Heroizm interwencyjny, BCh – Heroizm bohaterski chłodny, ŚwCh – Heroizm światopoglądowy chłodny, Harcerze – instruktorzy i instruktorki organizacji harcerskich w Polsce, Spadochroniarze – osoby czynnie wykonujące skoki spadochronowe w czasie wolnym, Grupa kontrolna – osoby, które nie należą do grupy harcerzy ani spadochroniarzy

DYSKUSJA

Przegląd literatury przedmiotu oraz przeprowadzone badania własne pozwoliły odpowiedzieć na postawione pytanie badawcze. Stwierdzono dodatnią korelację między wynikami uzyskiwanymi w kwestionariuszach PPI, PPI-R i AFI. Wykazano też, że obawy wyrażone we wstępie, dotyczące nieprzewidzianych konsekwencji oddziaływań wychowawczych, były nieuzasadnione. Wyniki uzyskane na podstawie kwestionariusza KZH odnosiły się do heroizmu zdefiniowanego zgodnie z teorią Lykkena. Instruktorzy harcerscy osiągnęli taki sam poziom heroizmu, jak osoby z grupy kontrolnej, natomiast w porównaniu do skoczków spadochronowych ich wyniki były niższe..

Przeprowadzone działanie stanowi próbę rozwinięcia badań nad heroizmem i cechami psychopatii zapoczątkowanych przez Lilienfelda i współpracowników, jednak posiada ono kilka istotnych ograniczeń. Najważniejszym z nich jest dobór metod oraz zmiennych. Niestety w badaniach przeprowadzonych przez Autora nie kontrolowano zmiennej psychopatii ani nie zastosowano żadnego z oryginalnych kwestionariuszy Lilienfelda. Kwestionariusz PPI nie jest obecnie dostępny w języku polskim, a chociaż istnieje polska adaptacja

Triarchicznej Miary Psychopatii (TriPM, Pilch et al., 2015), nie odnosi się ona bezpośrednio do teorii Lilienfelda.

Adaptacji kwestionariusza AFI podjęła się Atlas (2018) w ramach swojej pracy doktorskiej. Przeprowadzone analizy czynnikowe wymusiły jednak zmianę struktury kwestionariusza z jednoczynnikowej na czteroczynnikową oraz usunięcie dwóch pozycji. Pomimo tych trudności oraz biorąc pod uwagę fakt, że współczynniki korelacji między skalami przetłumaczonego kwestionariusza AFI i autorskiego narzędzia KZH były statystycznie istotne, a wskaźniki rzetelności obu kwestionariuszy znajdowały się na zbliżonym poziomie, Autor uznał, że w polskich warunkach najbardziej optymalnym rozwiązaniem będzie użycie kwestionariusza skonstruowanego od podstaw przez Atlas (2018) na podstawie teorii Lilienfelda.

Niemniej jednak, ważnym wnioskiem płynącym z przeprowadzonych badań empirycznych jest stwierdzenie, że istnieje potrzeba dalszej pracy nad udoskonaleniem i walidacją adaptacji kwestionariusza AFI oraz konieczność przetłumaczenia na język polski kwestionariusza PPI-R. Dalsze badania oparte na wynikach obu oryginalnych kwestionariuszy umożliwią dokładniejszą weryfikację teorii Lykkena.

Kolejną interesującą kwestią wynikającą z przeglądu wcześniejszych badań jest fakt, że korelacje między wynikami kwestionariuszy PPI i AFI różnią się w zależności od charakterystyki grupy. Otwartym pozostaje pytanie, dlaczego korelacje między brakiem lęku a heroizmem są wyższe w grupach osób młodych, w których przeważają kobiety.

Ostatnią istotną kwestią, którą należy poruszyć, jest dobór prób badawczych. Grupa instruktorów harcerskich została dobrana zgodnie z teorią stanowiącą podstawę „Projektu Bohaterskiej Wyobraźni.” Są to młodzi ludzie, wychowywani w oparciu o wartości, które mają przeciwdziałać negatywnym wpływom społecznym (Zimbardo, 2008). Pewne wątpliwości budzi jednak grupa skoczków spadochronowych – wybrana ze względu na skłonność do podejmowania ryzyka, lecz niekoniecznie ukształtowana przez oddziaływania ideowe. Można przypuszczać, że nie wystarczy stwierdzić, iż jedynym czynnikiem motywującym ich do podejmowania ryzyka jest specyficzny profil osobowościowy. Warto zatem, planując przyszłe badania, uwzględnić także

badanie osobowości, aby sprawdzić, czy istnieje wspólny profil charakterystyczny dla osób osiągających podobne wyniki w kwestionariuszach AFI i PPI.

WNIOSKI

Przeprowadzone badanie potwierdza znaczenie oddziaływań wychowawczych dla kształtowania postawy heroizmu młodych ludzi. Jednocześnie wyrażona przez Autora obawa, czy istnieje ryzyko wypływające z nieadekwatnych działań wychowawczych nie potwierdziła się. Wyniki prezentowanego badania zachęcają do kontynuowania dalszych analiz dotyczących diagnozy i znaczenia cechy heroizmu w życiu człowieka. Mogą one wskazywać również na fakt, iż heroizm jest o wiele bardziej złożonym konstruktem, zaś kwestionariusze skonstruowane do jego pomiaru nie diagnozują wszystkich jego aspektów. Zachodzi zatem potrzeba podjęcia dalszych badań w celu poznania współzależności zachodzących między heroizmem i psychopatią, w czym pomogą polskie adaptacje kwestionariuszy Lilienfelda. Ostatnią kwestią, wynikającą z przeprowadzonych badań, jest potrzeba przeprowadzenia gruntowniejszej analizy cech osobowości osób, wśród których stwierdzono współwystępowanie wyższych wyników w psychopatii i heroizmie.

BIBLIOGRAPHY:

- Arendt, H. (1985). *Eichmann w Jerozolimie: Rzecz o banalności zła*. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Atlas, K. (2018). *Temperamentalne i osobowościowe podłoże codziennego heroizmu* [Praca doktorska]. Uniwersytet Śląski.
- Blau, F., Franco, Z., & Zimbardo, P. (2009). Fostering the heroic imagination: An ancient ideal and a modern vision. *Eye on Psi Chi Magazine*, 13(3), 18–21.
- Cleckley, H. (1988). *The mask of sanity* (wyd: 5). Emily S. Cleckley.
- Costello, T. H., Unterberger, A., Watts, A. L., & Lilienfeld, S. O. (2018). Psychopathy and Pride: Testing Lykken's Hypothesis Regarding the Implications of Fearlessness for Prosocial and Antisocial Behavior. *Frontiers in Psychology*, 9, 185. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00185>
- Hare, R. D. (1970). *Psychopathy: Theory and research*. Wiley.
- Hare, R. D. (1996). *Psychopathy: A clinical construct whose time has come*. *Criminal Justice and Behavior*, 23(1), 25–54.

- Kohen, A., Langdon, M., & Riches, B. R. (2019). The Making of a Hero: Cultivating Empathy, Altruism, and Heroic Imagination. *Journal of Humanistic Psychology*, 59(4), 617–633. <https://doi.org/10.1177/0022167817708064>
- Lilienfeld, S. O., & Andrews, B. P. (1996). Development and Preliminary Validation of a Self-Report Measure of Psychopathic Personality Traits in Noncriminal Population. *Journal of Personality Assessment*, 66(3), 488–524. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6603_3
- Lilienfeld, S. O., & Widows, M. R. (2005). *Psychopathic Personality Inventory-Revised: Professional Manual*. Psychological Assessment Resources. Psychological Assessment Resources Inc.
- Lykken, D. T. (1995). *The Antisocial Personalities*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203763551>
- Lykken, D. T. (1996). Psychopathy, sociopathy, and crime. *Society*, 34(1), 29–38. <https://doi.org/10.1007/BF02696999>
- Patrick, C. J., Edens, J. F., Poythress, N. G., Lilienfeld, S. O., & Benning, S. D. (2006). Construct validity of the Psychopathic Personality Inventory two-factor model with offenders. *Psychological Assessment*, 18(2), 204–208. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.18.2.204>
- Patton, C. L., Smith, S. F., & Lilienfeld, S. O. (2018). Psychopathy and heroism in first responders: Traits cut from the same cloth? *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 9(4), 354–368. <https://doi.org/10.1037/per0000261>
- Pilch, I., Sanecka, E., & Hyla, M. (2015). Polska adaptacja skali TriPM do badania psychopatii w ujęciu triarchicznym. *Psychologia Społeczna*, 4(35), 435–454. <https://doi.org/10.7366/1896180020153506>
- Smith, S. F., Lilienfeld, S. O., Coffey, K., & Dabbs, J. M. (2013). Are psychopaths and heroes twigs off the same branch? Evidence from college, community, and presidential samples. *Journal of Research in Personality*, 47(5), 634–646. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.05.006>
- Unterberger, A. (2016). *Psychopathy and Pride: Implications for Antisocial and Prosocial Behavior* [Bachelor thesis]. Emory College.
- Zimbardo, P. (2008). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. Random House.